

Mevlevî Şeyhi Ağa-zâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk On sekiz Beytini Şerhi

Necip Fazıl DURU

Yard. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Ü. Ordu Fen-Edebiyat Fakültesi
nfduru@hotmail.com

Özet

Mevlânâ Celâle'd-din-i Rûmî'nin altı ciltlik Mesnevî'si, hem Mevlevîler, hem de ilgilileri içindeki kıymetli bir eserdir. Bilhassa Mesnevî'nin ilk onsekiz beytinin bizzat Mevlâna'nın elinden çıkışması, bu beyitlerin ehemmiyetini bir kat daha artırır.

17. yüzyılda Mevlevîler arasında mühim bir yeri bulunan Ağa-zâde Mehmed Dede (ö. 1653) Mesnevî'nin ilk onsekiz beytini, İsmail-i Ankara-vî'nin malum eserinden de alıntılar yapmak suretiyle şerhetmiştir. Bu çalışmada hem Ağa-zâde'nin hayatı ve etki alanı, hem de önemli eseri Mesnevî'nin ilk onsekiz beyti şerhi ortaya çıkarılmıştır.

Adı ve Doğum Yeri

17. yüzyılda Mevlevîler arasında mühim bir mevkii işgal eden Ağa-zâde Mehmed Dede'den bahseden kaynaklar Gelibolu'da doğduğu hususunda hem-fikirdirler,¹ Şeyhî Mehmed Efendi ve Müstakim-zâde daha genel bir ifâde ile: "Anadolu'dan zubûr" ettiğini bildirir.²

Osmanlı hakimiyetine geçişinden itibaren, Trakya ve Balkanlar'a yönelik

1 İlhan Genç, *Esrar Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Melevîyye*, Ankara 2000, s. 16; Sahîh Ahmed Dede, *Mecmîatu'l-Tevârîhü'l-Mevlevîyye*, Süleymaniye Ktp. Yzm. Bağışlar, nr. 1462, v.72a; Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul 1309, s. 8; Bursali Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, c. II, s. 69; S. Nûzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul 1945, c. I, s. 259; Nail Tuman, *Tuhfe-i Na'ilî*, MEB Yayın Dairesi Bşk. Ktp. Nr. B. 870, 1949, c. I, s. 47.

2 Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâiyü'l-Fuzalâ*, İstanbul 1989, s. 550; Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddin, *Mecelletü'l-nisâb*, Süleymaniye Ktp. Halet Efendi, nr. 628, 1170, v. 108b; Safâyî Mustafa, *Tezkire-i Şu'arâ*, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 2549, vr.20b.

akınlarda önemli bir geçit yeri ve hareket üssü olarak kullanılan; bir çok câmi ve imâretlerin yaptırıldığı, vakıfların tesis edildiği Gelibolu, özellikle on altıncı yüz yılda itibar kazanmış, ön plana çıkmıştır. Klasik edebiyat sınırları içinde eser veren azımsanmayacak sayıda (otuz) şairin burada yetişmiş olması, Gelibolu'nun Osmanlı coğrafyasındaki seçkin konumunu gösterir.³

Aile Çevresi ve Tahsili

Babası Hasan, Yeniçiçi ağalığından mütekâid olduğu için 'Ağa-zâde'likle şöhret bulmuştur.⁴ Ağalıktan mütekait olarak değil, ma'zûlen ayrıldığını öne sürenler de vardır.⁵

"*Evâil-i hâlde iştîgâl u tenvîr-i mebâbis ile bedr-i temâm gibi tabsîl-i kemâl ey-leyüp 'ulûm-i 'Arabiyye'de mâbir ve fûnûn-i 'akliyye ve nakliyyede mecmû'a-i ne-vâdir olduktan sonra sâlik-i meslek-i erbâb-ı tarîkat ve mâlik-i ezimme-i şerîfat u bakîkat olmağla...*"⁶ ifadesinden anlaşılığına göre Mehmed, tarîkate intisâbinden önce ilk gençlik yıllarında mükemmel bir tahsil görmüş, Arapça'yı öğrenmiş, aklî ve nakîl ilimlerde söz sahibi olmuştur.

Ağa-zâde Mehmed'in Âsaf ve Mustafa isimlerinde iki kardeşi vardır. İrtihalinden sonra makâm-ı meşihat gececek olan yeğeni, dîvân sahibi şair Mehmed Sâbir (Parsâ) (ö.1090/1679), küçük kardeşi Mustafa'nın oğludur.⁷ Mustafa Efendi'nin askeriyyeden ayrıldığı nakledilir.⁸

Ağa-zâde'nin evlenmediği de yalnızca *Sefîne*'de bir bilgi olarak yer alır.⁹

Tarîkate İntisabı ve Seyahatleri

Mehmed Dede, akar ve arazisini (*cümle-i mâ-mülklerin*) birâderi Âsaf Ağa'ya hibe ile, 1033/1623'te Konya Dergâhi'na giderek, Bûstan Çelebi'nin derîşi olmuş, binbir günlük çileyi ikmal etmiştir. Çelebi'nin icazetyle (sefer izni

3 Feridun Emecan, "Gelibolu", *TDVIA*, İstanbul 1996, c. XIV, ss. 1-6; Mustafa İsen, "Tezkireler Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar, Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış", *Ötelerden Bir Ses*, Ankara 1997, s. 73.

4 S. Ahmed Dede, *Mecmûatü'l-Tevârîbü'l-Mevlevîyye*, v.72a; Sâkîb Mustafa, *Sefîne-i Nefîse fil-Menâkibi'l-Mevlevîyye*, Mısır 1283, c. II, s. 26; Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, s. 9;

5 Genç, *Esrâr Dede*, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, s. 16; Muhammed Fazıl Paşa, *Şerîf-i Hâkâyîk-i Ezkâr-ı Mevlâna*, Bosnalı Muharrem Mat. İstanbul 1283, s. 433; Muallim Nâci, *Esâmî*, İstanbul 1308, s. 351.

6 Şeyhî, *Vekâyiü'l-Fuzâlâ*, s. 550.

7 Şeyhî, *age.*, s. 467; Sâkîb Mustafa, *age.*, s. 26; Nail Tuman, *Tuhfe-i Na'ilî*, c. II, s. 527.

8 Şeyhî, *aym yer.*

9 Sâkîb Mustafa, *age.*, s. 31.

alarak) Harameyn-i Muhteremeyn'i ziyaret etmiş; Kudüs'e giderek, Mescîd-i ak-sâ'da mutekif olmuştur.¹⁰

İçine doğan bir hisle (*lâmi'a*) Malta Adası'na seyahate karar vermiş, bunun için tarîkatin büyüklerinden 'Ivaz Dede'nin de rızasını almıştır. Malta'ya yaklaşıklarında deniz korsanlarıncı gemilerine el konmuş, gemidekiler esir edilmiştir. Müslüman esirler Ada'ya çıkarılmış, Ağa-zâde de diğer esirlerle birlikte hafriyat işlerinde çalışılmış; hürriyetine kavuştuktan sonra Cezayir'e gitmiştir.¹¹ S. Ahmed Dede: "Cezâyir'e vardıkda **Mesnevî**-i şerîfî anda bulup ahz ile ba'debû vatan-ı 'aslisi olan Gelibolu'ya dâhil ve derûn-ı şehrde bânesinde va'z-ı **Mesnevî** ve icrâ-yi âyîn-i erkân-ı Mevlevî olup"¹² derken, Ağa-zâde'nin Mesnevî'yle ilk defa tanışdığını mı, yoksa kendisine yeni bir Mesnevî aldığına mı işaret etmektedir? Çilesini tamamlamış bir dedenin Mesnevî'yi ilk defa görüyor olması her hâlde kastedilmemiştir. Sâkîb Mustafa, Ağa-zâde'nin esir alımı ve hürriyetine kavuşmasını mufassal bir şekilde anlatırken, Cezayir'deki Mesnevî-i şerîf meşesinin esası da açılığa kavuşur. Ağa-zâde Cezayir'de Veliyyü'd-dîn Dede'nin evine vardığında, Dede, Ağa-zâde' de gördüğü tahassûrın sebebinin ne olduğunu öğrenmek istemiş, o da esaret sırasındaki karışıklıkta Mesnevî-i şerîf'ini kaybettiğini söyleyince, Veliyyü'd-dîn Dede kerameti ile kaybolan Mesnevî'yi kendisine takdim etmiştir.¹³ Anlaşılıyor ki, S. Ahmed Dede, *Sefîne*'deki bazı bilgileri hulasa ederek ve de yer yer atlayarak vermiştir.

Mehmed Dede, vatanı Gelibolu'ya döndüğünde herkes onu kendi hanesinde misafir etmek istemiş, o da bazlarını memnun, diğerlerini de mahzun etmemek için Âhi'd-devle zaviyesinde¹⁴ Mesnevî tedrisine ve Mevlevî erkânını icraya başlamış; bir süre sonra deslere devam edenlerin sayısının artması üzerine, sadık dostlarından Abdu'r-rahmân ibn-i Mehmed Ağa'nın şehir dışında, geniş bir alana şehrin manevi hayatında önemli bir rol oynayacak olan görkemli bir Mevlevî-hâne inşa ettirmesiyle,¹⁵ Muharrem ayının ilk günü oraya taşınmıştır.¹⁶ Sâ-

10 Sâkîb Mustafa, *Sefîne-i Nefîse*, s. 26; S. Ahmed Dede, *Mecmîatü'l-Tevârîhü'l-Mevlevîyye*, vr.72a; Barîhüda Tanrıkorur "Gelibolu Mevlevîhânesi", *TDVIA*, İstanbul 1996, c. XIV, ss. 6-8; Safâyî Mustafa, *Tezkire-i Şu'arâ*, vr.20b; İlhan Genç, *Esrâr Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yi Mevlevîyye*, 16; Ergun, *Türk Şâârları*, s. 259; M. Fâzîl Paşa, *Şerîb-i Hakâyîk-i Ezkâr-i Mevlâna*, s. 433.

11 Sâkîb Mustafa, *age.*, s. 27.

12 S. Ahmed Dede, *age.*, vr.72a.

13 Sâkîb Mustafa, *age.*, s. 27.

14 *Aynı eser*, s. 28; Barîhüda Tanrıkorur, "Gelibolu Mevlevîhânesi", s. 6, Mehmed Dede'nin Gelibolu'ya dönüşünde Solakzâde Mehmed Ağa'nın kendi mescidine bitişik iki odayı ona verdigini, bundan sonra da ders ve sohbetlerin burada, âyînlerin de mescidde icra edildiğini, Mevlâna Müzesi Arşiv bilgisine dayanarak nakleder.

15 On beş Mevlevî âsîtânesi içinde, Gelibolu Mevlevî-hânesi en geniş araziye ve en büyük ve haşmetli sema-hâneye sahiptir (Barîhüda Tanrıkorur, agm., s. 6; Feridûn Emecan, "Gelibolu", s. 4)

16 S. Ahmed Dede, *age.*, v.72a; İlhan Genç, *age.*, s. 16; Safâyî Mustafa, *age.*, vr.20b; Şeyhî

kib Dede, kardeşi Âsaf Ağa'nın daha önce kendisine bırakılan malları iade etmesi ve sevenlerini de sevabından mahrum bırakmamak için, onların da mâlen ve bedenen yardımını alımmak suretiyle bir *cilve-gâb-i latîf* inşâ edildiğini söyler.¹⁷

Tanrikorur, Gelibolu Mevlevî-hânesi'nin vakfiyesinin ele geçmediğini belirtmekte, bazı çıkışmlardan hareketle, 1621 tarihinden önce kurulmuş olmasını muhtemel görmektedir.¹⁸ Sahih Ahmed Dede ise, Recep ayının gursesinde tekkenin vakfiyesinin tahrir olunduğunu ve 1033/1623-24 (19.04.1624 Cuma) tarihini düşüldüğünü kaydeder.¹⁹

1030/1620 tarihinde, daha sonra sadrazamlığa yükselen, Ohrili Hüseyin Paşa²⁰ tarafından Beşiktaş'ta inşa olunan Mevlevî-hâne²¹ için, Mehmed Dede davet edilmiş, mumaileyh de davete icabetle İstanbul'a gelerek, bahsi geçen tekkede iki ay kadar meşihat makamında bulunmuştur.²² Tekkenin inşa tarihi bazı kaynaklarda 1031/1621²³ olarak yer alır.

Başlangıçta matbahı ve diğer bazı müstemilâtı bulunmayan, yalnızca sema-

Mehmed, *Vekâyiü'l-Fuzalâ*, 551; M. Fazıl Paşa, *Şerb-i Hakâyık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ*, s. 433; S. Nûzhet Ergun, *Türk Şairleri*, s. 259; Ali Enver, *Semâhbâne-i Edeb*, s. 9; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1311, c. IV, s. 166.

17 Sâkîb Mustafa, *Sefîne-i Nefise*, s. 28.

18 Barîhüda Tanrikorur, "Gelibolu Mevlevîhânesi" s. 6.

19 S. Ahmed Dede, *Mecmûati'l-Tevârîhü'l-Mevlevîyye*, s. vr.72a.

20 Bostancı ocağında yetişip, Bostancıbaşı olmuş 1026/1617'deki Revan Seferi'nde yeniçeri ağası ve sonra Rumeli beylerbeyi olup vezirlikle divân-ı hümâyunda bulunurken, 1030/1620'de Güzelce Ali Paşa'nın yerine veziriazam olmuştur. Belli sebeplerle görevinden azledilmesinden sonra, 1031/1621 Mayıs'taki Sultan Osman'ın hal ve katliye sonuçlanan ihtilâlde, Dilaver Paşa'nın yerine ikinci defa veziriazam oldusya da, görevine başlamadan tayininin ertesi günü Ağakapısı'nda yeniçeriler tarafından öldürülmüştür. Beşiktaş'ta Yahya Efendi türbesi mezarlığında medfundur. Biyografik kaynakların bir kısmı Hüseyin Paşa'nın kaptanı-derya olduğunu söylese de, bu bilgiyi tarihi eserlerde bulmak mümkün olmadı. (İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmâni Tarîhi*, Ankara 1988, c. III, s. 374; Hüseyin Ayvansarayı, *Hadîkatü'l-Cevâmî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1281, c. II, s. 105)

21 İki büyük asırlık tekke hayatına sahne olduktan sonra Sultan Abdü'l-azîz tarafından yeri Çırağan Sarayı içine alınarak 1868'de Maçka'da yaptırılan yeni bir mevlevî-hâneye nakledilmiş ve kısa bir süre sonra bunun yerinde Maçka kışlasının inşası kararlaştırıldı için, Eyüb yakınlarında ve Halîç kıyısındaki Bahâriye'ye kaldırılmıştır (Muzaffer Erdoğan, "Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevihaneleri", *İÜ Edb. Fak. Güney-Doğu Arş. Dergisi*, 1976, S.4-5, s. 35).

22 Şeyhî Mehmed, *Vekâyiü'l-Fuzalâ*, s. 551; İlhan Genç, *Esrar Dede Tezkire-i Şu'arâ-ı Mevlevîyye*, s. 16; H. Ayvansarayı, *age.*, s. 104; M. Süreyya, *age.*, s. 166; M. Fazıl Paşa, *age.*, s. 434; Müstâkîm-zâde, *Mecelletü'n-nisâb*, vr.108b; M. Naci, *Osmâni Şairleri*, hzl. Cemal Kurnaz, İstanbul 1995, s. 303; Muzaffer Erdoğan, *agm.*, s. 6; Süheyl Ünver, "Beşiktaş-Çırağan Mevlevihânesi Hakkında", *Mevlâna ve Yaşama Sevinci*, hzl. F. Halıcı, Konya 1978, ss. 166-168.

23 Mevlevî-hâne, Hüseyin Paşa'nın vefatı senesinde (1031/1621) ikmâl edilmiştir. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 374; H. Ayvansarayı, *age.*, s. 105; Muzaffer Erdoğan, *agm.*, s. 35; Ekrem İşin, eserinin (*İstanbul'da Gündelik Hayat*, İstanbul, s. 64, 295) bir yerinde, Beşiktaş Mevlevî-hânesi'nin 1631'de derya kaptanı Ohrili Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldığını, ilk şeyhinin de Mehmed Hakkî Dede olduğunu söylemekten; başka bir kısımda 1622'de Sadrazam Ohrili Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldığını öne sürmektedir.

hâneden ibaret olan Mevlâvî-hâne'nin inşa hikayesi şöyle nakledilir.²⁴ Donanmayı Hümâyûn ile Akdeniz seferinden dönen Hüseyin Paşa, Gelibolu'ya uğrayarak buradaki şeyhleri ziyaret eder, fakat her nasilsa kasabanın Mevlâvî şeyhini unutur. İstanbul'a doğru hareketinde şiddetli bir poyraz ile karşılaşılan donanma boğazdan çıkış Marmara denizine bir türlü giremez ve bu hâl bir kaç kere tekerrür edince, durumu bir gönül kırıklığına hamleden Hüseyin Paşa, ilk fırsatla Mevlâvî şeyhi Ağa-zâde Mehmed Dede'yi ziyaret eder ve kusurunun afını kendisinden niyaz eyler. Bundan fazlasıyla memnun kalan Mehmed Dede, donanmanın Marmaraya selametle açılması yolunda duâ eder ve aynı zamanda Paşa'nın yakın bir gelecekte sadârete yükseleceğini müjdeler. Hüseyin Paşa'nın İstanbul'a dönüşünü müteakip damatlığı lâyık görülmüş ve sadriâzâmlığa yükselmesi dolayısıyla Mehmed Dede'nin kerameti anlaşılmış, bunun üzerine Paşa, bir şükran borcu olarak Beşiktaş'taki bu Mevlâvî-hane'yi inşa ettirmiştir.²⁵

Mehmed Dede, Beşiktaş Mevlâvî-hanesi'ne şeyh olduktan sonra Gelibolu'yu ihmâl etmemiş ve buraya kendi yelkenli kayığıyla gidip gelmeyi âdet edinmiş. Hatta bu yelkenli kayığın yaptırılan küçük bir modeli Mevlâvî-hâne'nin tavanında iki asırdan fazla bir zaman asılı kalmış. Mevlâvî-hâne'nin Maçka'ya taşınması sırasında bu yelkenli kayığın ortadan kaybolduğu rivâyet olunur. Mehmed Dede'nin ilk mukâbeleyi bir Çarşamba günü yapması dolayısıyla sonraları bu geleneğe, Maçka ve Bahâriye Mevlâvî-hânelerinde de harfi harfine uyulmuştur.²⁶

Ağa-zâde'nin kerametinden sayılmak üzere şu vak'a nakledilir: 1031/1621-22 senesi Receb'inin yedinci günü seher vaktinde Mehmed Dede, mûridlerine Gelibolu gemilerinden birini hazırlamalarını söylemiş, yanındakilerle beraber yola çıkmış ve Kumkapı hizasına vardıklarında: "Bizim için Beşiktaş'da zâviye binâ eyleyen Hüseyin Paşa, bu saatde şehîden 'azm-i 'ukba eyledi, rabmetu'llâhi 'aleyh" demiştir. Gerçekten de o anda Sultan Osman vakası zuhur etmiş, Hüseyin Paşa da eşkiya tasallutiyle şehit olmuştur.²⁷

Ömrünün kalan kısmını Gelibolu Mevlâvî-hanesi'nde Mesnevî dersleri vermek ve hâl erbabını terbiye ile ikmal etmiş olan Mehmed Dede, "sâ'atü'l-karâr" ibaresinin işaret ettiği 1063/1652-53 senesinde vefat etmiş ve bâniî olduğu Mevlâvî-hâne tekkesine defnedilmiştir.²⁸

24 H. Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-Cevâmî*, s. 105; Muzaffer Erdoğan, "Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlâvihaneleri", s. 35.

25 Muzaffer Erdoğan, agm., s. 35-36.

26 Aynı makale, s. 36.

27 Şeyhî Mehmed, *Vekâyiü'l-Fuzalâ*, s. 551; Şeyhi'yi kaynak gösternesine rağmen, Esrar Dede bu yolculuğu küçük nüânslarla aktarır (İllhan Genç, *Esrar Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, s. 16).

28 Şeyhî Mehmed, *age.*, aynı yer; Sâkiî Mustafa, *Sefîne-i Nefîse*, s. 28; İllhan Genç, *Esrar Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, s. 16; Müstakîm-zâde, *Mecelletü'n-nisâb*, vr.108b; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmani*, s. 166; Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, s. 303; S. Nûzhet Ergun, *Türk Şairleri*, s. 260.

S. Ahmed Dede, Ağa-zâde'nin vefatı için aynı tarihi verir ve *derûn-i bankâba defnolunduğunu*, (üzerine) *türbe inşâ* edildiğini söyler ve bu makamın ziaretgâh oluşuna da dikkat çeker.²⁹

Tesiri ve Eserleri

Eseri, insan olan bir sanatkar. Dîvânı ve mahlası olmayan bir şair.³⁰ Kendisinden bahseden her eserde, ihtiram ifadeleri ile söyleme başlanmaktadır; onu anlatacak her kelime özenle seçilmektedir: *Ol 'azîz-i misr-i ma'ârif, cümle-i 'ulûm u fînûn-i nakliyye vi 'akliyyede fâikü'l-akrân... ball-i müşkilât-i hazret-i Mesnevî-i şerîf-de 'adîmü'n-nazîr olup;*³¹ *bûstân-i belâgatin tüti-i şeker beyâni ve gûlistân-i fe-sâhatîn bûlbûl-i şîrin-zebâni Ağa-zâde Mehemed Efendi'dir;*³² *Müşaru'n-ileyh kesf u kerâmat ile meşhûr bir mûrîd-i celîlü'l-kadr imişler. Hayatında kiy-meti bilinip ibtrîmat-i fâika görenlerin bîri de budur;*³³ *Ekâbir-i Meleviyye-den... 'urefâ-i şu'arâdan...;*³⁴ *kutbu'l-'ârifîn... Fabrû'r-ricâl Ağa-zâde zade'llâhî şerefen hazretleri... İsfâ ve iblâsda kâ'im-makâm-i cavidân ve sâki-i Hizir-ka-dem-i âb-i bayân-i 'ilm ü 'îrfân olup...;*³⁵ *Şeyblerin 'âlim ve 'âriflerindendi;*³⁶ *fûsebâ-yi hakîkînin pîşvâ-yi nâmâdârındandır.*³⁷

Böyle itina ile seçilmiş kelimelerle tanıtılmaya çalışılan, eldeki üç beş şiirinden güçlü bir şair olduğu anlaşılan Ağa-zâde Mehmed Dede'nin öne çıkan vasfi, herhalde insan yetiştirmek olmalıdır. Onun hilafeti zamanında ahalinin bir çogunun külâh-ı irâdet ve arakiyye-yi muhabbet giymesi de buna işaret eder.³⁸

Esrâr Dede'nin: "Mehemed Dede hazretlerinin hizmet-i pîr-bereketlerinde ber-pâ ve ba'de vefâti'l-mürebbî ihtiyâr-i seyâhat-i leyl ü nehâr ve geşî-i gûzâr-i dâr u diyâr ve temâşâ-yi 'acâyb-i âsâr-i Hüdâvendigâr ederek.." cümlesiinde belirttiği gibi Neşâtî (ö.1085/1674), derviş ve şâkirdi olarak Ağa-zâde'nin (*hid-*

29 S. Ahmed Dede, *Mecmûati'l-Tevârîhü'l-Meleviyye*, vr.76a.

30 S. Nûzhet, Üsküdar kütüphanesindeki bir tarîkat silsile-nâmesinde mahlasının 'Hakîkî' olarak kayıtlı olduğunu söylemektede (*Türk Şairleri*, s. 259-260), Ağa-zâde'nin elimizde bu mahlasla söylemiş bir şîri henüz mevcut değildir. Muhtemelen Nail Tuman da, bu bilgiyi tenkide tabi tutmadan kullanmıştır. (*Tuhfe-i Na'ilî*, s. 47). Sâkib Dede ise, mahlas kullanmadığını bildirir. (S. Nûzhet Ergün, *age.*, s. 260). Ali Enver de gayrî matbû mürettebat bir Dîvân'ının varlığını haber verir (*Semâhbâne-i Edeb*, s. 9) lâkin, başka hiçbir kaynakta yer almayan bu bilginin kaynağı kendisi olsa gerektir. Çünkü eserine aldığı şîr örneği Esrar Dede Tezkiresi'ndendir.

31 Sâkib Mustafa, *Sefîne-i Nefîse*, s. 28.

32 Safâyi Mustafa, *Tezkire-i Şu'arâ*, vr.20b.

33 Ali Enver, *age.*, s. 9.

34 B. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 69.

35 İlhan Genç, *Esrar Dede Tezkire-i Şu'arâ-yi Meleviyye*, s. 17, 293, 487.

36 M. Naci, *Osmanlı Şairleri*, s. 303.

37 M. Fazıl Paşa, *Şerb-i Hakâyık-i Ezkâr-i Mevlâna*, s. 433.

38 Sâkib Mustafa, *age.*, s. 28.

metlerine vâsil ve şeref-i bey'atlerine nâil olup³⁹) ustadlık kürsüsünden feyz almıştır.⁴⁰ Baçlangıçta mahlassız şiirler yazan Neşâtî'ye mahlasının, Mevlânâ'yi medheden bir kasidesinin Ağa-zâde tarafından beğenilmesi üzerine verildiği nakledilir.⁴¹ Neşâtî şeyhi ve mürebbîsinin vefatı sonrası Hz. Pîr'in mekâni Konya'da karar kılmıştır.⁴²

Yeğeni ve halifesi Mehmed Sâbir (ö.1090/1679)'in anlatıldığı eserlerde, Ağa-zâde'nin onun üzerindeki tesiri ve emeği mutlaka anılır: *"Kutbu'l-'ârifîn Ağazâde (k.s) cenâb-i velâyet-ne'âblarının birâder-zâdeleri olup bidmet-i pür-bereketlerinde kat'-i makamât-i merâtib ü rüsum ve iktisâb-i tarîka-i fezâil ü ulûm eyleyenlerdendir."⁴³*

Sâbir, Ağazâde'nin kaynaklarda yer alan az sayıdaki şiirlerinden:

*Vâris-i ilm-i ledünnî âdem-i ma'nâ bizüz
Vâkîf-i sîrr-i rumûz-i 'alleme'l- esmâ bizüz*

matla'lı gazelini tâmis etmiştir.⁴⁴ Dîvân'ında ayrıca, *der medb-i kutbü'l-aktâb Ağazâde Mehemed Efendi kuddise sirruhû başlıklı, amcası/şeyhi vasfında bir medhiyesinin yer alıyor olması da Sâbir'in, amcasına duyduğu saygı ve muhabbeti aşikar etmektedir.⁴⁵* Bu medhiyesinde Sâbir, Ağa-zâde için övgü dolu ifadelere yer verir: *O, kutb-i zamân, akıl sahibleri meclisinin sâkisi, doğru yol rehberlerinin bâdisidir. Binlerce cilt kitap kaleme alınsa, onun makâmlarını beyân etmek mümkün değildir. O, yakın mülküün pâdişâhi, kemâl burcunun güneşidir.*⁴⁶

Bazı kaynaklarda Mevlevîliğine tesadüf edilen Şeyhü'l-islâm Bahâî (ö.1064/1653), gördüğü bir rüya münasebetiyle yazdığı satırlarda, Ağa-zâde'ye ihlâsını dile getirir.⁴⁷ 1650'de şeyhülislâmlık görevinden alınan Bahâî, arpaliğin-

39 Şeyhî Mehmed, *Vekâyiü'l-Fuzalâ*, s. 569.

40 İlhan Genç, *Esrar Dede Tezkire-i Şâ'arâ-yi Mevleviyye*, s. 82; Faik Reşad, *Eslaf, Hz. Şemsettin Kutlu, tarihsiz*, s. 241; Şeyhî Mehmed, *age*, s. 569.

41 İsmail Ünver, *Neşati*, Ankara 1986, s. 8.

42 Abdülbâki Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1992, s. 145; İlhan Genç, *age*, s. 487.

43 İlhan Genç, *age*, s. 295; Şeyhî Mehmed Efendi şunları söyler: "...mûrşid-i fukarâ-i sâbirîn olan Ağa-zâde dîmekle şöhret-dâde, Mevlevî şeybi Mehmed Efendi'den inâbet ve hadeng-i azîmeti garâz-i aslîye isâbet idüp.."; *age*, s. 467.

44 Tahmisin ilk bendi söyledir: *Cilve-i envâr-i zâta mazhar-i meclâ bizüz / Açı gözün dervîş kim dünyâ vü ma-fîhâ bizüz / Sûretâ insânuz ammâ 'âlem-i kübrâ bizüz / Vâris-i 'ilm-i ledünnî âdem-i ma'nâ bizüz / Vâkîf-i sîrr-i rumûz-i 'alleme'l-esmâ bizüz* (N. Fazıl Duru, *Sâbir Mehmed Hayatı-Edebi Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkidî Metni*, Yayınlanmamış YLT, Selçuk Ü. Konya 1994, s. 43); aynı şiir Ahmed Celâle'd-din Dede (d. 1853-ö. 1946) ve Sâkîb Mustafa (ö. 1735) tarafından da tâmis edilmiştir. (S. Nûzhet Ergun, *Türk Şairleri*, s. 260; N. Fazıl Duru, *Mevlevîyâne*, İstanbul 2000, ss. 201-203)

45 N. Fazıl Duru, *Sâbir Mehmed Hayatı-Edebi Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkidî Metni*, ss. 28-29.

46 N. Fazıl Duru, *agt.*, 28-29.

47 Nâimâ Tarîhi, c.V, s. 153'den nakleden: S. Nûzhet Ergun, *Şeyhislâm Bahâî Efendi*, İstanbul 1933, s. XIII; S. Nûzhet Ergun, *Türk Şairleri*, s. 666.

dan Midilli'ye sürgüne gönderilir. Sürgüne gemi ile çıkan Bahâyî Efendi'nin uğradığı Gelibolu'da kalmasına saray tarafından göz yumulmuştur.⁴⁸ Bahâyî'nin Gelibolu'da, son demlerini yaşayan Ağa-zâde'nin yanında kaldığı ve sohbetinden müstefit olduğu muhakkak görünmektedir.

Yine XVII. yüzyıl şairlerinden Dervîş-Sineçâk Osman- (ö.1055/1645)'in Ağa-zâde'nin hizmetinde bulunup, onun sohbetinden istifade ettiği belirtilir.⁴⁹ Seyyah Evliyâ Çelebi'nin de Mehmed Dede'nin ders ve sohbet halkasına katılıp, elini öptüğü nakledilir.⁵⁰

Adnî Dede (ö.1095/1683) de Mehmed Dede'nin sohbetlerine iştirak edip, hâkîkat sırlarının nurlarından feyz almışlardan biri olarak anılır.⁵¹

Ağa-zâde Mehmed Dede'nin ismi, hilâfet-nâmelerde, hilafet vermeye mezun kişilerin arasında yer alır: *Sâdîk Dede'nin hilâfeti Seyyîd Nâsîr Abdu'l-bâkî Dede'den, bunun da birâderi Ali Nutkî Dede'den, bunun da 'ammî sahib Ahmed ser-tabbâb Dede'den, bunun da ammî Ebûbekr Dede'den, bunun da Sefîne sâhibi Sâkîb Dede'den, bunun da Seyyîd Mehmed Dede'den, bunun da Şâtî Ahmed Dede'den, bunun da Ağa-zâde Mehmed Dede'den, bunun da Çelebi Bûstân-ı Evvel'dendir.*⁵²

Şîirlerinde mahlas kullanmak yerine, namsızlığı tercih eden⁵³ Ağa-zâde'nin şîiri *muhakkikâne, ârifâne kavramlarıyla anlatılır.*⁵⁴ Öfkeli mizacını yeri geldiğinde, şeyhligine yakışacak bir vakarla, gösterebilmektedir.⁵⁵ Biziüz redifli gazzelinden, din düşmanlarına, âl-i abâ münkirlerine olan öfkesi yansır:

*Münkir-i âl-i 'abâya tîgîdûr her nutkîmuz
Kâbir-i a'dâ-yı dînûz seyf-i Mevlânâ bîtûz*

Bu gazelinden başka, biyografik kaynaklarda yer alan:

*Zîr-i pây-i Melevîde her sadâ-yı pây-kûb
Münkir-i vecd ü semâ'a dokunur mânend-i tûb*

matla'lı oniki beyitlik gazelinin dışında, *Mecmû'a-i Esrâr Dede*⁵⁶'de Ağa-zâde'ye ait olduğu belirtilen şu murabba' kayıtlıdır:

48 Harun Tolasa, *Şeyhülislam Babayı Efendi Dîvân'ından Seçmeler*, İstanbul 1979, s. 20.

49 Sâkîb Mustafa, *Sefîne-i Nefîse*, s. 30; İlhan Genç, *Esrar Dede Tezkire-i Su'arâ-yı Melevîyye*, s. 199; S. Nûzhet Ergun, *Türk Şairleri*, s. 1176; Barûhüda Tanrikorur, "Gelibolu Mevlevîhânesi" s. 6.

50 Barûhüda Tanrikorur, agm., s. 6.

51 İlhan Genç, *age.*, s. 351; S. Nûzhet Ergun, *age.*, s. 257.

52 Mehmed Ziyâ, *Yenikapı Melevî-bânesi*, Darül-hilâfeti'l-Aliyye 1329, s. 163.

53 Ali Enver, *Semâbâne-i Edeb*, s. 9.

54 Şeyhî Mehmed, *Vekâyiü'l-Fuzalâ*, s. 551; B. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 69.

55 Mehmed Ziyâ, *age.*, s. 23.

56 Esrâr Dede, *Mecmû'a-i Esrâr Dede*, İÜ Ktp. TY. Nr. 6765, vr.21b.

*Sâhib-veldâ-yı Hak biziz
Biz Mevlevîyiz Mevlevî
Bî-kayd kim mutlak biziz
Biz Mevlevîyiz Mevlevî*

*Devr eyleriz devrânile
Çarb üzreyiz a'yânile
Mevsûf olmuş her şântile
Biz Mevlevîyiz Mevlevî*

*Nâlışde biz nâyîleriz
Gerdişde hercâyîleriz
Kand u şeker-hâyîleriz
Biz Mevlevîyiz Mevlevî*

*Feth eyledik biz 'lâ'mizi
İsbât edip 'illâ'mizi
Mevlâhiyip Mevlâmızı
Biz Mevlevîyiz Mevlevî*

*Ehl-i semâ'ız nâyile
Def-i tarab eftâzânile
Bu şevk-i Mevlânâyile
Biz Mevlevîyiz Mevlevî*

*İşâdimizdir Mesnevî
Esrâr-ı 'ilm-i ma'nevî
Ebyât-ı Monlâ 'aşk evi
Biz Mevlevîyiz Mevlevî*

*Eşyâ ile gerdişdeyiz
Esmâyile bilişdeyiz
Yezdânile hâlişdeyiz
Biz Mevlevîyiz Mevlevî*

*Nâyîde hû hû neyledir
Neylerde kû kû neyledir
Mutribde yâhû neyledir
Biz Mevlevîyiz Mevlevî*

*Sîrr-ı elest âgâhîyiz
Zü'n-nûn-ı bâtin mâhîyiz
Ma'nîde biz Allâhîyiz
Biz Mevlevîyiz Mevlevî*

*Yerde Hüsâmî'd-dînîyiz
Göklerde Şemsî'd-dînîyiz
Rûmda Celâlî'd-dînîyiz
Biz Melevîyiz Melevî*

Lebce-i pür-bebcelerinde olan letâfet u halâvet takrîr-i beyne'l-mukâbele-teyn 'usşâki ser-endâz-i sabbâ-yi hâlet idüp mülâzim-pây-i minber-i mev'izele-ri me'yûnu'l-gâile-i humâr-şugl-i mâsivâ olup hemîse sohbet-i pür-hikmetleri ve yâd-i garâib-i müstefâdeleri zevk ü safâ-yi nev-be-nevleriyle tâze bayât-bahş-i erâh-i müştâkîn olurlar idi.⁵⁷ O, belağat bahçesinin şeker söyleyen tüfisi, fesâhat gülîstânının tatlı dilli bülbüldür⁵⁸ gibi ifadeler şiirinin gücüne işaret eder.⁵⁹

Mesnevî'de nakledilen **Şah u Kenizek** kissasına bir ta'lîkâtı⁶⁰ vardır. Bu ta'lîkât Esrar Dede Tezkiresi'nde de yer alır.⁶¹ Çeviri metnini verdiğimiz bir eseri de, Mesnevî'nin ilk onsekiz beytinin şerhi⁶²dir.

Onsekizin Sırı, Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytinin Tercüme ve Şerhleri

Mevlevîlerce kutsal bilinen 9 ve onun katı olan sayılar, mistik öğretinin âdetâ omurgasını meydan getirmiştir. Bu inancın temeli, akl-ı küll ile nefs-i küll'ün 9 kat göğü meydana getirmesine dayanır. Bu gögün hareketiyle 4 unsur olmuşmuş ve bütün bunlardan cansızlar, bitkiler ve canlılar doğmuş, böylece hepsi birden 18 sayısıyla kodlanan kâinat tasavvurunu şekillendirmiştir. Bütün bunların dışında özellikle Mesnevî'nin ilk onsekiz beytinin Mevlânâ'nın elinden çıkmış olması, sayı sembolizminin manevî plandan, bütün maddî plana yön vermesine sebep olmuştur.⁶³ Mesnevî'nin ilk onsekiz beyti düşünülerek de, onsekiz rakamı üzerinde kutsal bir halka oluşturulmuş olabilir. Semâ'ya katılan semâ'-zenlerin sayısı dokuz veya katları olmalıdır; kapıdan geçen dervîş onsekiz gün hûcresinde kapalı

57 Sâkiâb Mustafa, *Sefîne-i Nefîse*, s. 28.

58 Safâyi Mustafa, *Tezkire-i Şu'arâ*, vr.20b.

59 Şeyhî Mehmed, *Vekâiyî'l-Fuzalâ*, s. 551; Muallim Nâci, *Esâmi*, s. 352; Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, s. 9.

60 Bir kitabın bazı mahallerini izah, tashih veya tafsîl maksadiyla kenarına veya ayrıca bir risâlede yazılan mülâhazat ve mütlâ'a't (Ş. Sâmi, *Kâmîs-i Türkî*, Der-sâ'âdet 1317, s. 417; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarîh Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, c. III, s. 393)

61 İlhan Genç, *Esrar Dede Tezkire-i Şu'arâ-yi Melevîyye*, s. 18.

62 Nûsha tavşîfi: İstanbul Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa, Nu:619. Eser, 180x135 (140x85) mm. ebâdında; (14a-20b) 7 varak ve 21 satırdr. Nesih hatla istinsah edilmiştir. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Miklablî, yeşil bez ve kahverenkli meşin ciltlidir. Kağıdı kerem renklidir.

63 Ekrem İşin, "Sembollerin Tasavvufî Hayat", *Hoş Gör Yâ Hû*, Osmanlı Kültüründe Mistik Semboller Nesneler, İstanbul 1999, s. 9-10; A. Gölpinarlı, Melevîlerin onsekiz sayısına kutsiyet izafe eden sebeplerini tefferruath bir şekilde izah eder: *Mesnevî ve Şerhi*, KB Yay., Ankara 2000, ss. 28-30.

kalır; tarikate yeni sülük etmiş bir cân, ilk onsekiz gün üstünde getirdiği elbisele-riyle çalışır; hayderî cübbesinin yakasına, güğü hizasına kadar inen ve istivâ de-nilen iki parmak eninde dokuz veya onsekiz sıra makine dikişi çekilir; tekbir edi-len sikke, Hz. Mevlânâ'nın sandukası altında onsekiz gün kaldıktan sonra başa gi-yılır; cezalandırmada bile küstahin arkasına hafif darbelerle dokuz veya onsekiz değnek vurulurdu.⁶⁴ Hulâsa, tarikat içinde sayının söz konusu olduğu her alanda, bunun dokuz, katları ve özellikle onsekiz olmasına özen gösterilirdi.

Mesnevî'nin yazılış öyküsü şöyle nakledilegelir:

*Celebi Hüsâme'd-dîn ashâbin İlâhi-nâme-i Hakîm Senâî'ye ve Mantiku't-tayr-i Ferîdü'd-dîn 'Attar'a ve Mûsîbet-nâme'sine meyillerin gördü. Hazret-i Mevlânâ'dan der-hâst itdi ki esrâr-i gazalîyyât çok oldu eger şöyle ki İlâhi-nâme-i Senâî ya Mantiku't-tayr tarzında bir manzum kitâb kılina tâ dostlarına yâdgâr ola gâyet inâyetdir. Hazret-i Mevlânâ fi'l-bâl dül bendinden bir kağıd çi-karip Celebi Hüsâme'd-dîn'in eline verdi ol kağıdım içinde ol Mesnevî'den on sekiz beyt yazılmış 'Bi's-nev ez ney çün hikâyet mî-koned // Pes stîhan kütâh bâ-yed ve's-selâm' lafzına varinca andan sonra Hazret-i Mevlânâ buyurdu, sizin zamîrinizden bu dâ'iyye bu baş urmazdan evvel 'âlem-i gaybden gönle bu ma'nâ ilkâ olmuş idi ki bu nev' bir kitâb nazm olnca ve temam-i ihtimâm ile Mesnevî'ye şurû' gösterdiler...*⁶⁵

Bahsedildiği gibi ilk onsekiz beyit, bizzat Hz. Pîr'in elinden çıkmıştır. Bu kîsim Mesnevî'nin özü, esası kabul edilmiş; geri kalan kîsim, onsekiz beytin tefsîri olarak düşünülmüştür. Bu sebeple onsekiz beyti müstakîl bir kîsim sayanlar da vardır.⁶⁶

Mesnevî'nin ilk beytinin, ilk iki beytinin veya ilk dört beytinin şerhine rastlamak mümkündür;⁶⁷ Molla Câmi, *Şerh-i du beyt ez Mesnevî*,⁶⁸ Nev'i Yahya Efendi, *Şerh-i dü-beyt-i Mesnevî*'sında ilk iki beyti şerhetmişlerdir.⁶⁹ Mihalîçi Haci Mustafa Efendi'nin de ilk dört beyte şerhi vardır.⁷⁰

64 N. Fazıl Duru, *Mevlevî Şâirlerin Şiirlerinde Mevlevîlik Unsurları*, Yayımlanmamış DT, Ankara 1999, ss. 334-338.

65 Abdurrahman Câmi, *Nefahâti'l-Üns min Hazarâti'l-Kuds*, trc. Lâmiî Çelebi, İstanbul 1289, s. 524; Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkibeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, MEB Yay., İstanbul 1995, ss. 325-327; Ahmed Hilmi, *Hadîkatü'l-Evliyâ*, İstanbul 1318, s. 59; M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1984, s. 226.

66 M. Celâl Duru, *Taribi Simalardan Mevlevî*, İstanbul 1952, s. 51-52.

67 Bk. Âmil Çelebioğlu, Muhammediye, "Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler", *Eski Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, Ankara 1998, s. 525-545.

68 Feyzi Halıcı, "Molla Câmi'nin Yeni Bulunan Bir Yazma Eseri Bu Eserde Mesnevî'nin İlk İki Beytinin Şerhi", *İÜ Edb. Fak. Türkiyat Arş. Merkezi, Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi Tebliğleri*, İstanbul 1988, ss. 375-384.

69 B. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 437.

70 Aynı eser, s. 40.

Yaygın bir gelenek olmasa da onsekiz beytin de şerh, tercüme veya nazmen tercüme edildiği görülür:

İsmâîl-i Ankaravî (ö. 1041/1631), *Fâtihâtü'l-ebyât*'da ilk onsekiz beytin ve Mesnevî'de anlaşılması güç bazı kelimelerin şerhini yapmıştır.⁷¹ İsmail Hakkı Celvetî (ö. 1725) *Rûhu'l-Mesnevî* adını taşıyan iki ciltlik eserinde onsekiz beytin şerhini yapmıştır.⁷² Kerkük Türklerinden Hâlis (d. 1797/ö. 1858), Mesnevî'nin onsekiz beytini *Kitâbü'l-mâ'rif fî şerh-i Mesneviyyü'l-şerîf* adlı risalesinde Farsça nazmen şerhetmiştir.⁷³ Bağdadlı Âsim (d. 1803/ö. 1887)'in onsekiz beyte yaptığı şerh, Dîvân'ının sonunda yer alır.⁷⁴ Mehmed Emin, *Ravâyihi'l-Mesnevî*'de onsekiz beyti şerhetmiştir.⁷⁵ İhsan Mahvî (ö. 1936), Mesnevî'nin onsekiz beytini şerh etmiş, fakat bu çalışma yayınlanmamıştır.⁷⁶ Selçuk Eraydın, onsekiz beyti şerheden son isimler arasında yer alır.⁷⁷

İlk onsekiz beyit nazmen de tercüme edilmiştir:

Abdal (Şems)'in *Terceme-i me'anî-i hij-deh ebyât-ı şerîf-i Mesnevî-i Ma'nevî*'si Dîvan'ında yer alan manzum bir çeviridir.⁷⁸ Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu,⁷⁹ Mehmet Faruk Gürtunca⁸⁰ ve Âmil Çelebioğlu da Mesnevî'nin ilk onsekiz beytini nazmen tercüme edenlerden bir kaçıdır.⁸¹

Ağa-zâde Mehmed Dede'nin ilk onsekiz beyte yapmış olduğu şerh, dikkat çeken şekilde İsmâîl-i Ankaravî'nin, *Fâtihu'l-Ebyât*⁸²'ndaki ilk onsekiz beyit şerhine benzemektedir (*benzerliklerin bir kısmı dîpnotlarda gösterilmiştir*). Her ikisi de aynı anda yaşmış bu iki Mevlîvî müellifin eserlerindeki bu benzeyışı, hatta kimi zaman aynı cümleleri nasıl izah edebiliriz? Ankaravî, eserine önce Mesnevî'nin Arapça dîbâcesinin şerhi ile başlamış, sonra bazı kelimelerin izahını yapmış ve daha sonra ilk onsekiz beyti sırası ile şerhederek, altı ciltlik eserinin ilk cildinde yer alan, bazı araştırmılardan tarafından bağımsız bir eser olarak da kabul edilen *Fâtihu'l-Ebyât*'ı kaleme almıştır. Ağa-zâde, pek mümkündür ki bu eseri okumuş (Ankaravî'den yaklaşık yirmi yıl sonra vefatını gözönünde bulundurarak, Ağa-zâde'nin etkilenen kişi olduğunu söyleyebiliriz); notlar almış-

71 Erhan Yetik, *İsmâîl-i Ankaravî*, İstanbul 1992, s. 88-89.

72 A. Gölpinarlı, *Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu IV*, Ankara, 1994, s. 125.

73 İ. Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1988, c. I, s. 523.

74 S. Nûzhet Ergun, *Türk Şairleri*, s. 105.

75 A. Gölpinarlı, *Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu*, s. 198.

76 İ. Mahmud Kemal İnal, *age.*, c. II s. 688.

77 Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, İstanbul 1994, ss. 495-500.

78 Süleyman Şemsî Dede, *Tuhfetü'l-Mesnevî 'alâ Hubbi'l-Hayderî*, İstanbul 1305, ss. 26-27.

79 Abdullah Ö. Hacitahiroğlu, *Mesnevî-Mevlâna*, İstanbul 1972, c. 7, s. 8.

80 F. Hacıci, B. Gökfîliz, *Mevlâna Güldestesi*, ss. 74-75.

81 Âmil Çelebioğlu, "Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytinin Manzum Tercümesi", *Türk Edebiyatı*, 1990, S.195, s. 7.

82 İsmâîl-i Ankaravî, *Mesnevî-ı Şerîf Şerhi*, Matbaâ-i Âmire, İstanbul 1289, c. I, ss. 1-44.

Ankaravî'nin eserini, muhtemelen ders verdiği geniş kitleyi düşünerek, sade ve anlaşılır bir dille özetliyerek, yer yer kendi düşüncelerini de dahil etmek sûretiy-le eserini meydana getirmiştir.

Şerh-i Ağa-zâde Efendi Rahmetu'llâhi 'Aleyh

(14a) (1) *Bi's-nev (in) ney çün şikâyet mîküñed
Ez cüdâyibâ şikâyet mîküñed*

Elhamdü'l-lâhi rabbi'l-âlemîn ve'ssalâtü ve'sselâmü 'alâ nebiyyibi Muhammedin ve âlibi ecma'în. Ammâ ba'd. Hakk tebâreke ve te'âlâ bu mevcûdâtu ketm-i 'ademeden sahrâ-yı vücûda getürdi. İçlerinden benî demi mu'azzez ü mükerrem kıldı ve 'akl nûri ile münevver eyledi. Tâ kim bu 'âlemde 'ömürlerini zâyi' itmeyüp niçün halk olunduklarını bileler, aña göre 'amel idüp ma'rifet-i İlâhiyye tahsil ey-leyeler. Pes bu 'âleme geldiler, üç firka oldilar. Evvelki firka ekall-i tâifedür ki me-sâlih-i dünyâ vâsitasıyla vatan-ı aslîlerin ferâmûş eylemediler. Ve vücûd-ı bey' u şîrâ ile bir an teveccûhden Hakkâ hâlî olmadılar. Hakk ve celle ve 'alâ bu tâife-i 'aliyyenûn hakkında "ricâlün lâ tülhîhim ticâratün velâ bey'un 'an zikrillâhi"⁸³ bu-yurmuşdur. Bunlar enbiyâlar ve evliyâlardır. İkinci firka anlardur ki, bu 'âlem-i fâ-nînûn telezzütâtına aldanup nev'an Hakkdan gâfil olmuşlardır. Bu tâife-i müzek-kire vü münebbihe muhtâclardur. Üçüncü firka, mekr-i şeytâna firîfî olup bi'l-külliyye Hakkdan gâfil ve zâil olmuşlardır. Kâbil-i irşâd degüllerdtür. el-'iyâzu bil-lâh "velehüm âzânün lâ yesme'ûne bihâ"⁸⁴ bunlaruñ hakkindadur. Firka-i evvel-i-nûn muktedâsî hâce-i kevneyn salsa'l-lâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemdür. Kur'ân ve tebliğ iledür. Firka-i sâniye ki zümre-i erbâb-ı îmân ve kâbil-i iktisâb-ı 'irfândur. Ve istimâ' u ittisâf ile emrolunmuşdur. Netekim sûre-i A'râf'da vâki' olmuşdur: "Ve izâ kuri'el Kur'anu festemi'û lehu ve ensitû le'alleküm türhamûn".⁸⁵ Hazret-i Mevlânâ kaddesa'l-lâhu sırrahu'l-'azîz Mesnevî'sindeki firka-i sâniyeye hitâb idüp bi's-nev ile bed' eylemişlerdir. Hakk te'âlâ cümlemize işitmek müyesser eyleye.

(14b) // Sâil su'âl itse ki: "Külli emrin zî bâlin lem yebde' fîhi ismul'lâhi fehü-ve ebterun"⁸⁶ buyurulmuştur. Hazret-i Mevlâna kuddise sırrahu'l-'azîz Mesnevî-i

83 "[öyle] kimseler [vardır ki,] bunları ne ticaret ne de kazanma hırsı Allah'ı anmaktan, salâttâ devamlı ve duyarlı olmaktan, arınmak için verilmesi gerekeni vermekten alıkoyabilir." (Nûr: 37), Muhammed Esed, *Kur'an Mesâjî*, İstanbul 1999, c. II, s. 717.

84 "Gerçek şu ki, Biz, cehennem için, kalpleri olup da gerçeği kavrayamayan, gözleri olup da göremeyen, kulakları olup da işitemeyen görünmez varlıklardan ve insanlardan çok canlar ayırmışızdır." (A'râf: 179), Esed, *age.*, c. I, s. 311.

85 "Bunun içindir ki, Kur'an okunduğu zaman ona kulak verin, sesinizi kesip dinleyin onu, ki, [Allah'ın] esirgemeyle kuşatılasınız!" (A'râf: 204), Esed, *age.*, c. II, s. 315.

86 "Her mühim iş ki bismî'llah ile başlamamıştır, güdüktür". (İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte*, Ankara 1994, c. IX, s. 207)

şerifi niçün besmele ve hamdele ibtidâ itmedi? Cevâb oldur ki: “*Bîş-nev’ inüñ bâ’sı besmele ve hamdele makâmına kâim ve niçe esrâr u nikâtu câmî*” bir harf-dür, netekim Hazret-i İmâm ‘Ali kerrema’llâhu vechehû buyurmuşdur:

“*Külli mâ fi’t Tevrâtî ve’l Încüli ve’z Zebûri mevcûdun fi’l Kur’âni ve külli mâ fi’l Kur’âni mevcûdun fi’l Fâtibati ve mâ fi’l fâtibati mevcûdun fi’l besmele ve mâ fi’l besmeleti mevcûdum fi’l bâ*,⁸⁷ ve dahı bilmek gerekir ki, evvelâ biş-nev deyü semâ'a emr idüp gayr-i ‘ibâret ile ibtidâ eylemedi.⁸⁸ Kârında bir nükte dahı budur ki tarik-i Hakka sâlik olanlara ibtidâ vâcib olan istimâ'dur. Anuñ içün basardan ve sâir a’zâdan erbâb-ı tarîk katında sem' eftaldür.⁸⁹ Kemâ kâle sahi-büt-Tefsîrû'l-Kebîr: “*i’lem ennebû essem’ a efdalu mine’l basar, lienne’llâbe te’âlâ baysu zikribumâ fi’l-Kur’âni kaddeme’s-sem’ a ale’l-basari ve’t-takdîmu delilü’l-fadli*”⁹⁰ yine gelelim ‘alâ tariki'l isti’âre neyden murâd mûrşid-i kâmil ve bir mükemmeldür ki kendüden ve halkdan fânî ve Hakkla bâkî ola.

Mesnevî:

*Fânî zi hod u bedûst bâkî
În taraf ki nîstend ü bestend⁹¹*

beynehümâ münâsebet-i tâmmîe vardur, lafzen ve zâten. Lafzen olan münâsebet oldur ki, ehl-i fürs ney kelimesin ekser mevâzi'da nefy ma'nâsına isti'mâl iderler. Mûrşidân-ı ilâhî dahı ‘ârizî olan vücûdlarını nefy itmişlerdir. Ve ‘adem-i aslîleri-ne gitmişlerdir.⁹² Ve zâten olan müşâbehet oldur ki netekim nâyuñ derûnî gill u gişdan hâlî olup sûretâ aña muzâf olan nağamât u elhân hakîkatde sâhibi olan

87 “Tevrat, İncil ve Zebur'da olan her şey Kur'an'da; Kur'an'da var olanlar Fatîha'da; Fatîha'dakiler besmelede; ve besmeledekiler de ‘bâ’da mevcuttur”. (Hz. Ali'ye atfedilen bu söz için, Seyyid Hüseyin Nasr, Abdulkerim el- Cîl'nin ‘el-Kefî ve'r-râkîm fî şerbi-i bismî'llâhi'rrahmâni'r-râbîm’ adlı eserini kaynak gösterir. (S. Hüseyin Nasr, *İslâm Sanatı ve Maneviyatı*, çev. A. Demirhan, İstanbul 1992, ss. 42-43); Gölpınarlı, aynı sözün Ebû-bekr-i Şîbî (ö. 334/945) tarafından da ‘Ben, b'nin altındaki noktayı’ biçiminde kullandığını nakleder. (*Mesnevî ve Şerhi*, c. I, s. 31); Bâ, harfiyle ilgili, diğer Mesnevî şerhlerindeki yorumlar için: Âmil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, ss. 525-526'ya bakılabilir.

88 Mevlânâ evvelâ biş-nev diyü istimâ'a emr idüp gayrî ‘ibâret ile ibtidâ eylemedi. (Ankaravî, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, s. 23)

89 Anunçün basardan ve sâir a’zâdan ve ecvârihden dîn u tarîkatde sem' evlâdûr. (ve *Fâbirî’l-dîn-i Râzî Tefsîri’nden alınan aynı örnek*): İsmâîl-i Ankaravî, *age.*, c. I, s. 23.

90 Nitekim, Tefsîr-i Kebîr'in müellîfi (Fahrû'd-dîn-i Râzî) şöyledir: “ Bil ki, iştmek, görmekten daha önceliklidir; çünkü Allâhu Teâlâ Kur’ân'da bu ikisini zikrettiğinde, iştmemi görmeden öncelemiştir. Ve bu önceleme iştmenin görmeye göre daha evlâ olduğunu delilidir.

91 Kendimden fânî, dostla bâkîdir; bu yüzden hem vardır hem yoktur.

92 Yine gelelim ney bir niçe vechden ‘ibâret olmak kâbîldir. Evvelâ süfî-i sâfi ve ‘âşik-ı vâfi derûnî mâsivâdan hâlî ve nefha-i Hakk'la mâlî olan mûrşid-i ‘âlîden isti’âre ola. Zîrâ ney’ün insan-ı kâmîle sûreten ve lafzen ve zâten münâsebet-i tâmmîe ve müşâbehet-i ‘âmmesi vardur. Sûreten olan müşâbehet sufret-i simâ ve şerh-i sînedür ki ‘âşik-ı ilâhiyyenün reng-i bîrûnları ve hâl-i derûnları bu gûnedür (I. Ankaravî, *age.*, c.I, 24).

nâyîdendür, kendüden deguldür. Kezâlik bu tâife-i 'aliyyenün derûnları mâsivâ- dan hâlî ve nağamât-ı ilâhiyye ile mâl-â-mâldür. Ve her ne kadar kemâlât u âsâr u esrâr u hâlât ki bunlara nisbet olunur. Fi'l-hakîka Hudâ-yı te'lânûndur. Bunlar âlet vâki' olmuşdur.⁹³

Beyt:

Hikâyet-i dûrî vü şikâyet-i mehcûri⁹⁴

ehl-i gaflete tenbîh ve erbâb-ı hicâba ta'lîm içindür. (15a) //Netekim Hazret-i Pîr bir mahalde buyururlar:

Mesnevî:

Reftem sivâ vü nemâz u ân halâ

Behr-i ta'lîmest reb-i merr-i halk râ⁹⁵

mertebe-i gayb-ı hüviyyetden cûdâ olup ve 'âlem-i istîgrâkdan ayrılup 'âlem-i mülke ve dâr-ı tekliye geldüğini hikâyet idüp mebde' me'âdi bildirür. Bu tarîkle ihvân-ı safâyi irşâd murâd idinürler. Vallâhu a'lem bi's-savâb.

Mesnevî:

(2) *Kez neyistân tâ merâ bübrîde end*

Der nefîrem merd u zen nâlîde end

Neyistân müste'âr u kinâyedür. Makâm-ı cem'den murâd Hakkı, halksız mü- şâhede itmege dirler. Makâm-ı farkuñ mukâbilidür. Ve fark-ı Hakk'dan halkla mahcûb olmağa dirler. Ol zamân kim sâlik kendü varlığından bi'l-külliyye halâs olup fenâ-fi'llâh hâsil eyler. Tâlibleri irşâd için ba'zısı yine makâm-ı farka reddolunur. Bekâ-bi'llâhda karâr eyler. Bu makâma fark-ı ba'del- cem' ve fark-ı sâñî dahî dirler. Cem'ül-cem' dahî dirler. Halkı hakkıyla kâim-i müşâhede eylemeden kinâyedür. Netekim Gûlsen-i Râz sâhibi buyururlar:

Beyt:

Makâm-ı dil-güşâyiş cem'-i cemîst

Cemâl-i cân-fezâyiş şem'-i cemîst⁹⁶

Bu takdirce ma'nî-i beyt şöyledür ki: Makâm-ı cem'den irşâd-ı nâs içüñ red- dolunup mertebe-i farka ve temeyyüze göndürilelden beri sadâ vü da'vetimden er ü 'avret nâlîdedür. Murâd şol fûyûzât-ı Rabbânîdür ki, mûrşid-i kâmil vâsita-

93 Nitekim nâyun derûnu gill u gişdan hâlî ve anda olan nağamât u elhâna bâ'is u bâdî olan nâyîdür. Kezâlik bu tâife-i 'aliyyenün derûnları mâsivâdan hâlî ve nağamât-ı ilâhi vü nefahât-ı rabbânî ile malîdür. Her elhân u nağamât ki nâya'nisbet olunur fi'l-hakîka Hudâ-yı müte'allinündür. Bunlar ortada bir âlet-i mülâhaza ve mazhar-ı mu'âmeledür (İ. Ankaravî, *Mesnevî-i Şerîf Şerbi*, c.I, 24).

94 Uzaklığın hikâyesi, ayrılığın şikâyeti.

95 Benim sivâya, namaza ve o boşluğa gidişim, halkın acı yolunu öğretmek içindir.

96 Gönül açma makamı cem'ül-cem'dir, can artış cemâli cem'in mumudur.

sîyle sâliklerüñ kalbine irişüp ol sebep ile göñülleri münfa'il ü müte'essir olup bir hâlet ve bir keyfiyyet hâsil iderler ki göñüllerinde 'aşk-ı ilâhîden gayrı nesne karâr eylemez. Ol hâlde kendülerden gûn-â-gûn tazarrû'u nâleler sâdir olur.

Mesnevî:

(3) *Sîne bâhem şerba şerba ez firâk
Tâ-be- giyem şerb-i derd-i iştiyâk*

Hazret-i Mevlânâ kaddesa'llâhu sirrahu'l-'azîz buyururlar ki: Bir sîne isterem ki nâr-ı hakîkatüñ firâkında şerha şerha ola. (15b) //Ya'nî bir kimesne isterem ki derd-i ilâhî ile derûni pür ola ve bir ân talebden hâlî olmaya. Tâ ol hazrete olan derd ü iştiyâkı söyleyeyüm ve anuñ esrârını şerh eyleyüm. Şöyledi ki, sâlik bir mertebe ye tâlib ü râğıb olmaya sırr-ı yarı aña söylemezler ve söyledikleri takdirce tâlibde istek olmayacağı, derûnında münakkâş olmaz, belki bir kulağından girüp ol bir kulağından çıkar. Pes, sâlik talebinde ol mertebe sa'y eylemek gerekdir ki mâsivâ'l-lâh mahabbeti kalbine bir vechile yol bulmaya ve telezzüzât-ı dünyeviyeye ile mütelezziz olmaya, hatta mûrşid-i kâmilüñ dûrer-i yarı tabâatde yerleşüp karâr eyleye. "Allâhümme erzaknâ lüme'a't- tâlibîne hâzîhi'l mertebeti."⁹⁷

Mesnevî:

(4) *Her kesî kû dûr mând ez asl-hîş
Bâz cûyed rûzgâr-ı vasl-ı hîş*

Her şol kimse ki, aslından ırak kaldı, rûzgâr-ı vuslatı giru diler. 'lem-i gurbetde karâr idemez. Eyle olsa 'âkile lâzımdur. 'lem-i lâhûtdan ayrıldığını fîkr idüp kendüyi diyâr-ı gurbetde mülâhaza eyleye. Netekim hadîs-i şerîfde vâki' olmuşdur: "Reva'l Buhâriyyü 'an ibni 'Ömer radiya'llâhu 'anbumâ. "Kun fi'd dünyâ keenneke garîbüñ ve fibi işâretün elletî enne'l mü'mine yebteğî en tabayyeltebu bi'n-nâsi kalîlen ve yekûne min nefsihi hâisen ve zelîlen ev keenneke 'âbiru sebîlin"⁹⁸ ev hâzîhi bi-ma'nin bel ve fibi işâretün ilâ enne'l-âhirete hiye menzili'l mü'mini ve'd-dünya mûmirribu ve sebîlühû kemâ kâle'l-lâbu te'âlâ: "ve in-ne'd-dâre'l-âhirete hiye dâru'l-karâri"⁹⁹ 'ilem enne min hâze't-teşbîhi terekkiyâ-

97 "Ey Allâhim! Bu mertebede ilim erbâbı olanların nurlarıyla bizi rızıklandır."

98 Buhâri, İbn-i 'Ömer'den şöyle rivâyet etmiştir: Bu dünyada garip gibi ol. Bunda mü'minin insanlara az karışması ve kendi nefisinden gizli ve zelil olması gerektigine işaret vardır. Ya da bir yolcu gibi (ol). Veya bu, 'bilakis' anlamınadır. Bunda da âhiretin, mü'minin menzili ve dünyanın onun geçiş yeri ve yolu olduğuna işaret vardır. Nitekim Allâhu Te'âlâ şöyledir buyurur... (Z. Ahmed Zebîdî, *Sâhib-i Buhârî Muhtasarî Tercîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerbi*, çev. Kamil Miras, Ankara 1993, c. XII, s. 357)

99 "Ey kavmim! Bu dünya hayatı gelip geçici bir eğlencededen başka bir şey değildir, halbuki öteki dünya kalıcı bir yurttur." (Gâfir: 39), Esed, *Kur'an Mesâti*, c. III, s. 961.

*ni't-teşbîhi'l-evveli li-enne'l garîbe kad seyekûnû min bilâdi'l-gurbeti ve yukîmu fibâ bibilâfi 'âbiri's-sebili.*¹⁰⁰

Min-kelâmi Muhammediyye-i Yazıcı-zâde kuddise sırrahu'l-'azîz:

Beyt:

Seni çün 'âlimü'l-esrâr salîpdur gurbete nâçâr

Dûriş sa'yi belîg it var sakın aldamasun ağıyâr

Kaparlar sùrmeyi gözden aparlar şemmeye sözden

(16a)//*Çaparlar şâme bir yüzden çe bunlar çapük ü 'ayyâr*

Senûn bütûn hevâdâruñ belâlarda kafâdâruñ

Cefâlarda vefâdâruñ sana bundan yeg olmaz yâr

Çü bu cismânî zindâna irîşdûnî ferd-i rindâna

*Bir iki gün yidüñî dâne olısarsuñ gırı tayyâr*¹⁰¹

Ve 'add nefseke min eshâbil kubûr. Ya'nî: "Kul min külli sâ'ati'l-âne yahdu-runî'l-mevte ve ağıbu li-enne külli âtin karîbin."¹⁰²

Mesnevî:

(5) *Men be-her cem'iyyeti nâlân şudem*

Cüft-i bed bâlân u hoş bâlân şudem

Ney gibi derûni gillu gışdan hâlî olup nefehât-ı Hakk ile pür olan mürsiddür ki irşâd-ı nâs için mertebe-i firkate ve temeyyûze geldikde her cem'iyyetde nâlân oldum. Ve ahvâl-i sülûki beyân eyledüm. Yaramaz hâllülerü eyü hâllüler ile cüft olup sohbet eyledüm. Ve tarîk-i Hakk'da bir 'âşik-ı sâdîk ve yâr-ı muvâfîk taleb eyledüm. Zîrâ mûrşid-i kâmil, tâlib-i kâbil pâk gevher talebinden hâlî deguldür. Vâlih getürmege sa'y-i belîg eyler, lâkin bu makûle tâlib-i kîmyâdur. "Kemâ kîle mâ külli tab'ın kâbilen velâ külli kâbilin tâliben velâ külli tâlibin âbiren ve-lâ külli sâbirin vâhiden."¹⁰³

Pes, bu ecilden Şems-i Tebrîzî kuddise sırrahu'l-'azîz hazretleri buyurmuşdur

100 Bil ki, bu teşbihten önceki teşbihe geçer. Çünkü, garip gurbet diyarlarında olacaktur. Ve orada ikâmet edecektir. İlâ ahîr.

101 Âmil Çelebioğlu, *Muhammediye*, c. II, s. 467'de şiir şu şekilde yer alır: ...Seni çün âlimü'l-esrâr salîpdur gurbete nâçâr/Dûriş sa'yi belîg it var sakın aldamasun seni ağıyâr//Kaparlar sùrmeyi gözden aparlar şemmeye sözden/Çaparlar şâme bir yüzden çe bunlar çapük ü 'ayyâr//Senin benven hevâdârin belâlarda kafâdârin/Cefâlarda vefâdârin sana benden yeg olmaz yâr//Çü bu cismânî zindâna irîşdûnî ferd-i rindâna/Bir iki gün yedîn dâne olısarsın geri tayyâr....

102 Bu mertebenin tâliplerinin nûruyla bizi riziklandırdı.

103 Nitikim söyle denir: "Her tabiat yetenekli değildir. Ve her kâbil, tâlip değildir. Ve her tâlip sabırlı değildir. Ve her sâbir tek değildir."

ki: "Altı sene 'âlemi seyr itdiüm, bir kâbil ü müsta'id tâlib dilediüm ki mahabbe-tu'llâh tarikunda baña hem-râb ola ve derûnumda olan esrâr u hâlât anda zu-hûr ide, bulmadum, illâ Mevlânâ Celâli'ü'd-dîn-i Rûmî kuddise sirruhu'l-'azîz bu ma'nîden haber virürler", buyururlar.

Mesnevî:

(6) *Her kesî ez zann-i hod şud yâr-i men
EZ derûn-i men necust esrâr-i men*

Ya'nî her bir kimesne kendü zannından baña yâr oldı ve kelâmumu okiyup ma'nâ dahı virdi. Lâkin benüm derûnumda olan esrârumı bilemedi ve benüm hâlüm ile hâllenmedi, eyle olsa ehlul'lâhuñ yârı ol (16b) //kimesnedür ki mücerred kîl u kâl ile kâni' olmayup belki enbiyâ vü evlîyâ ta'yîn itdürü tarîk üzre sülük ol sultânlaruñ hâlleri ile hâllenmege sa'y eyleye: "Allâbumme erzaknâ himmeten 'âliyeten ve nefsen râziyeten marziyyeten bi-Muhammedin ve 'âlihi."¹⁰⁴

Mesnevî:

(7) *Sîrr-i men ez nâle-i men dûr nîst
lik çeşm-i gûş râ ân nûr nîst*

Ke'enne suâl vârid oldu ki derûnda mahzûn olan esrâri biz nice cüst u cû ide-lüm.¹⁰⁵ Ol su'âl-i mukadderîye cevâb virürler ki benüm sîrrumu kelâmumdan irak degüldür. Zîrâ, kelâm mütekellimüñ sifatidur. Pes, sıfat mevsûfa ve mü'essire delâlet eyler,¹⁰⁶ anın için ki er nutkında gizlidür dimişler. Lâkin hiss ü zâhirde ol nûr yokdur ki benüm sîrrumu göre ve nâlemden idrâk eyleye, zîrâ anuñ idrâki hiss-i bâtin u kalb-i fâtin iledür. Eyle olsa ehlul'lâhuñ kemâlâtını ve esrâr u hâlâtını müşâhede itmek isterisen bu göz ile bu kulağı gider bir âhar kulak alagetür. Nete-kim bir mahalde buyururlar:

Mesnevî:

*Gûş-i har be fûriş u diger gûş har
K'in suban râ der neyâyed gûş-i har¹⁰⁷*

Pes, Hazret-i Mevlânâ kuddise sirruhu'l-'azîz buyurdukları ma'nâya temsîl tarîkiyle ten ü câni dahı ta'rîf kasd idüp buyururlar:

104 Allâhim Hz. Muhammed'in ve ehl-i beytin hürmetine bizi yüce bir himmetle ve râzi olmuş ve râzi kılınmış bir nefisle rızıklandı.

105 Ke'enne su'âl lâzım geldi ki bunların derûnlarında olan esrâri bir nice cüst u cû idelüm (İ. Ankaravî, *Mesnevî-i Şerîf Şerîfi*, c.I, s. 33).

106 Benüm sîrrum benüm kelâmumdam dûr degüldür. Zîrâ kelâm mütekellimün sifatidur. Pes sıfat mevsûfa ve kelâm-i mütekellime delâlet ider (İ. Ankaravî, *age*, c.I, s. 33-34).

107 Eşek kulağını sat, başka bir kulak al. Zira bu sözü eşek kulağı anlayamaz.

Mesnevî:

(8) *Ten zi cân u cân zi ten mestûr nîst
Lîk kes râ dîd-i cân destûr nîst*

Ya'nî bizüm sırrımız kelâmımızdan irak degüldür, lîkin kimseye câni görmege destûr yokdur. Egerçi bu gözile görülmez ve lâkin tedbîr u tasarruf cihetinden zâhir u nûmâyândur. Ammâ hakîkatinden haber virilmişdür. Zîrâ, Kur'ân-ı 'azîmû's-şânda: "Kuli'r-rûhu min emr-i Rabbî"¹⁰⁸ buyurulmuşdur. Anın için herkes rûh hakkında 'aklı yitdikce bir dûrlu i'tikâd eylemişdür. Ve i'tikâdi üzre bir söz söylemişdür. Lâkin hakîkatine kimse irmemişdür. (17a) //Bu gözile görülmenden men' olunmaz, bu söz ehlîne ma'lûmdur. Ve'l-hâsîl enbiyâ vü evliyânuñ esrârı kim-seden mestûr degüldür. Zîrâ halk-ı 'âlem cihân gibi olup enbiyâ vü evliyâ ortalarında ervâh mesâbesindedür. Netekim Menâkîb-ı 'rifîn'de Şeyh Eflâkî Hazret-i Mevlânâ'dan nakl ider. Fukarâ, sırr hakkında buyurmuşlardır bu edâ ile:

Beyt:

*Cism-i mâ cân-i yârânest
Cism-i yârâن-i mâ cân-i 'âlemiyânest
Eger dânen eger ne dânen*¹⁰⁹

Lâkin münkir ü mu'ânide göre enbiyâ vü evliyâyi görmege destûr yokdur. Ancak cisimlerini ve zâhir hâllerini görürler. Ammâ esrâr u hakîkatlerine yol bulamazlar. Kemâ kâlal'lâbu te'âlâ sî bakki nebiyyibi 'aleyhi's-selâm: "ve terâhum yenzurûne ileyke vehum lâ yubsirûn."¹¹⁰

Pes, enbiyâ vü evliyâyi görmek bu gözile müyesser degüldür. Belki çeşm-i enderûnî iledür.

Mesnevî:

(9) *Âteşest ïn bang-i nây u nîst bâd
Her ki ïn âteş nedâred nîst bâd*

Ya'nî mûrsid-i kâmilüñ kelâmi bir âteş-i sûzende ve harâret-i dehendedür¹¹¹ ki sâlikünî derûnında olan mâsivâ mahabbetini ihrâk idüp nûr-ı ilâhî ile münevver ey-

108 "BJR DE, sana ilahi esinlenme[nin mahiyeti] hakkında soru soruyorlar. De ki: "Bu esinlenme Rabbimin buyruğuyla [cereyan etmeye]dir; ve [sey insanlar, siz bunun mahiyetini anlayamazsınız, çünkü] bu konuda size pek az bilgi verilmiştir." (Isrâ: 85), M. Esed, *Kur'an Mesajı*, c. II, s. 575.

109 Bizim cismimiz, sevgililerin cânidır. Sevgililerimizin cismî dünyadakilerin cânidır. Bilseler de, bilmeseler de...

110 "onlara yol göstermeleri için yalvarsanız, işitmezler, sana baktıklarını sanırsın, oysa görmezler." (A'râf: 198), Esed, *age*, c. I, s. 315.

111 Ya'nî evliyâ-yı Huda'nun kelâmi ve edâsi bir âteş-i sûzende ve harâret-i dehende..(İ. Ankaravî, *Mesnevî-i Şerîf Serbi*, c. I, s. 36)

ler. Hevâ-yı nefinden hâsil olan kîl u kâl gibi degündür. Ol zamân ki sâlik mâyeye-i Muhammediyye sâhibi bir mûşridün tekini ile riyâzete meşgûl olup, nûr-ı tevhîd ile nef-i emmâresinüñ muktezâtını ihrâk eyleye, dahı ismu'llâh ile levvâme vü mülhimeye yâhû deyüp ‘inâyet-i Hakk’la makâm-ı mutma’ine kadem basa. Andan soñra himmet-i Pîr ile, ‘Yâ Hayy’, ‘yâ Kayyûm’ diyerek râziyye ve marziyyeden güzer idüp sâfiyye makâmında karâr ide. Nûrânî ve zulmânî hicâblardan halâs olup, derûnında âsâr-ı tecelli-i ilâhîden gayrı nesne kalmaz. Her ne söylese cânib-i Hûdâ’dan söyler. Netekim Hakk Celle ve ‘alâ Kelâm-ı Mecîd’inde Habîbinüñ nutk-ı şerîfi hakkında: “vemâ yentiku ‘ani’l-hevâ in hüve illâ vahyun yûhâ”¹¹² buyurdu.

Pes, ol hazretüñ ümmetinden olup ve tarîki üzre sülük idüp verâset-i (17b)//ma’neviyye hâsil eyleyenlerüñ nutkına dahı bu âyet-i kerîmenüñ şümûlü vardur. Eyle olsa bu âtesüñ husûlü ne ile müyesserdir. Mîsra’-ı sâniðe beyân idüp buyururlar. Her kim bu âtesi tutmaz, yok olsun. Ya’nî, her kim ki derûni ‘aşk-ı ilâhî âtesinden hâlidür, yokluk ele getürüp vücûdunu fenâ eylesün. Tâ ki bu âtesi tahsîl eyleyüp, enbiyâ vü evliyânuñ kelimâtı derûnına te’sîr eyleye. Pes, bu âtes, ne âtes idügin beyân idüp buyururlar.

Mesnevî:

(10) *Âtes-i işkest ki ender ney fütâd
Cûşış-i işkest ki ender mey fütâd*

Ya’nî, âtes ‘aşk-ı ilâhîdür ki, enbiyâ vü evliyânuñ derûnında vâki’ oldı.¹¹³ Bu âtes ile mâsivâyi ihrâk eylediler. Kezâlik ‘aşk-ı ilâhî cûş-ı hurûşdur. Bunlardan cezbe-i ilâhiyye zuhûr idüp, ol hâlde vâki’ olan kelimât-ı tayyibelerinden sâlik mest u lâ-yu’kal olup, kendüyi ve gayriyi ferâmûş eyler. Pes, neyden murâd insân-ı kâmilüñ vücûd-ı pâkîdür ki, ‘aşk-ı ilâhî ve cezbe-i padişâhî ile zuhûr eyleye. Keyfiyyet dehende olsa.

Mesnevî:

(11) *Ney barîf-i ber ki ez yârî berîd
Perdehâyeş perdehâ-yi mâ derîd*

Bu beyt-i şerîf derûnları esrâr-ı Hakk’la pûr envâr olan mûşrid kimseleri bi-hasebi’l-hakîka beyân eyler. Buyururlar ki, ney gibi derûni mâsivâdan hâlf olan mûşrid-i kâmil ol kimseye yâr-ı musâhibdür ki, dükeli yârından kesilmiş ola ve belki kendü vücûdından dahı geçmiş ola.¹¹⁴ Ol sebebden mûşridüñ kelimât-ı tay-

112 “ve ne de kendi arzu ve heveslerine göre konusmaktadır: bu [size ilettigil], kendisine indirilen [ilâhî] vahiyden başka bir şey değildir.” (Necm: 3-4), M. Esed, *Kur’ân Mesajı*, c. III, s. 1080.

113 Âtes-i ‘aşk-ı ilâhîdür ki derûni mâsivâdan hâlf olan kibârun kalblerine vâki’ oldı. (İ. Ankaravî, *Mesnevî-i Şerîf Serbi*, c. I, s. 37)

114 ..dükeli yârından ve cemî’ kâr u bârından munkattı’ ola belki kendi nefinden ve cümle hevâ vü hevesinden güzer kila. (İ. Ankaravî, *Mesnevî-i Şerîf Serbi*, c. I, s. 38)

yibesi bize te'sîr idüp, nûrânî ve zulmânî hicâbları ref' eyledi. Pes, her kimse ki, füyûzât-ı ilâhiyye tâlibi ola. Gerekdür ki cümle yarânından ve akribâşından mun-katı' ola. Belki vücûdından dahi güzer eyleyüp, bir sultânuñ kulluğın ihtiyâr ey-leye. Tâ kim nûrânî vü zulmânî hicâblardan kurtulup, kâbil-i feyz ola.

Mesnevî:

(12) *Hemçü ney zehrî vü tiryâkî ki dîd*
Hemçü ney demsâz u müştkî ki dîd

Anlar ki müstağrak-i taleb-i visâl ve serimest-i tecellî-i cemâldür. Nâyûn per-deleri, anlaruñ zevk u şevkini ve 'ışk u hâlâtını ziyâde eyler ve hicrân zehrinden kurtarup, (18a) //tiryâk-i visâle yetişdürüür ve şunlar ki yârdan i'râz idüp, ağıyâra istikbâl iderler. Anları yârdan ayru kılur. Vâdi-i hicrâna düşer. Pes, mukbile se-beb-i kurb u mu'riza sebeb-i ba'd olup, lâ-cerem ney, ba'za nisbet zehr ve ba'za nisbet tiryâkdür. Ve dahi ney gibi bir dem düzüci ve müştâkî kim gördü? Tâlib-i mûrşide niçe müştâk ise mûrşid dahi tâlibe eyle müştâkdur.

Mesnevî:

(13) *Ney hadîs-i râb-i pür-hûn mîküuned*
Kissahâ-yi 'ışk-i Mecnûn mîküuned

Ney kanla dolmuş yoluñ haberin virür. Mecnûn 'aşkuñ kissaların eyler. Ya'nî kanla dolmuş bu 'aşk yoludur ki, ol yolda niçe başlar kesilür ve niçe ayaklar baş ve niçe başlar ayak olur. 'şık kendü kaniyle oynar. Feemmâ, râh-i 'aşk bir yoldur ki, her kim ol yoli kat' eyler, likâ'-ı ma'şûka irişür. Netekim Mecnûni Leylâ 'âki-bet isteyügeldi; Mecnûn, kemâl-i ittihâddan: "Leylâ benüm" didi. İşte fenâdan soñra bekâ budur. "Allâhumme yessir lenâ hâze'l-makâme ve li-cemî'i-t- tâli-bîn"¹¹⁵

Mesnevî:

(14) *Mahrem-i ìn hûş cüz' bî- hûş nîst*
Mer zebân râ müsterî cüz' gûş nîst

Bu zîkr olunan hûsuñ mahremi degüldür. İllâ 'akl-ı ma'âşdan bî-hûş olanlar ve ehl-i dünyâya Hazret-i Peygamber salla'llâhu 'aleyihi ve sellem gibi: "Entüm a'lemü bi-umûri dünyâkum"¹¹⁶ diyenlerdir. Zîrâ hikmet-i ilâhiyye herşey bir şey'e lâyik ve herkesi bir gûne maslahata lâyik kılmışdur. Meselâ, zamâne tâlibi

115 Ey Allâhum! Bu makamı bize ve bütün tâliplere kolaylaştır.

116 "Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz." (M. Fuad Abdülbâkî, *Câmi'u's-Sâbih*, Beirut, c. V, ss. 140-141.)

ve müsterî olan gûşdur. Kezâlik bu hûş-ı külle 'âşik u mahrem olan bî-hûşdur. Kemâ kâle Ebâ-yezidü'l-Bistâmî kuddise sirruhu'l-'azîz: “*ilmu'llâhi isti'âdu 'ibâdihî feminibum men lem yuslih li'l-'âşki ve'l-mahabbeti feşa'elehumu'l-buzmete ve'l-'ibâdete febümü'l-'âbidûne ve'z-zâbidûne feminibum men yuslihu'l-mahabbetü fah tessabu bi-mahabbeti'l-'âşikûne'l-vâlibûne*”.

Pes, buyururlar. Bu hûşa mahrem olayın diyene lâbus ve lâzımdur ki 'akl-ı ma'âşdan netekim iki cihân güneşî salsa'llâhu 'aleyhi ve sellem: “*lâ yemliku îmâne ahadukum hattâ yekûle'n-nâsu mecnûn*”.¹¹⁷ Bunlar nâs-ı pür-vesvâs zu'mlarıncı mecnûndur. Yohsa (18b) //’inda'llâh ve ‘inde enbiyâîhi vü evliyâîhi bunlar kâmilü'l-'akl ve'l-îmân birer zü-fünûndur. Pes, Hazret-i Sultân’ımız bu ‘akla mahrem olan cüz’viden beden-i bî-hûş kalan kimse idügin beyân eyledikden soñra günleri ‘akl-ı ma'âş gamından zâyi’ olan kimselerün hâlin üslûb-ı hakîm kâidesi üzre tahrîr idüp buyururlar:

Mesnevî:

(15) *Der gam-ı mâ rûzbâ bî-gâb şîd
Rûzbâ bâ sûzbâ¹¹⁸ hem-râh şîd*

Bu beyt- i şerîf üslûb-ı hakîm kâ'idesi üzredür. Ve üslûb-ı hakîm oldur ki bir kavme nasîhat eyleyen kimse ol kavme nefret gelmesün için kendüyi anlara ta'rîz eyleye. Ma'nî-i beyt bizüm ol hûşa mahrem olduğumuz gamında günlerimiz bî-gâb oldu. Günlerimiz sûz u gûdâza¹¹⁹ hem-râh oldu. Pes, Hazret-i Mevlâna kuddise sirruhu'l-'azîz rûzgârimiz gam u meşakkatle geçüp, bir dem bütün 'âlem diger 'omri 'azîzi hevâ vü hevese sarf eyledük; kendümüzü bilemedük deyü te'essûf yiylanlere tesliye idüp buyururlar:

Mesnevî:

(16) *Rûzbâ ger reft kû rev bâk nîst
Tû bemân ey ânki çün tû pâk nîst*

Ya'nî günler hevâ vü hevesden gitdiyse, bâkiyye-i 'omrini dahî hasret ve nedâmet ile geçirme belki bir mûrşid-i kâmilüñ dâmenine muhkem yapışup gûzer eyleye. Kâle ey mûrşid-i kâmil ki senüñ gibi pâk yokdur. Senüñ terbiye ve irşâduñ sebebiyle bize tedârük-i mâtâf mümkindür.

Mesnevî:

117 "Sizden biriniz, insanlar kendisine: O mecnûndur demedikçe hakîki îmana sahip olamaz."

118 Bu kelime metinde müstensîh hatası olarak 'rûzbâ' biçiminde yazılmış.

119 Metinde 'gûzara' biçiminde yazılmış.

(17) *Her ki cüz' mâbî zi âbeş sîr şûd*

Her (ki) bîrûzist rûzeş dîr şûd

Her kim ki balıkdan gayrıdur, anuñ âbindan sîr oldı. Ya'nî suya toydı. Her kim ki, rûzi bî-nasîbdür, rûzi dîr oldı. 'Acem içre darb-ı meseldür: "*Her ki gûris-ne est rûz u râ dîr âyed*"²⁰ dirler ve bunu aç olanuñ (günü) (19a) //gam (u) endûhla geçüp aña uzun gelür dimeden kinâyedür. Balık müsteâr u kinâyedür. Ehl-i tevhîdden ma'nî-i beyt dimek olur ki balığuñ mekâni su olduğu gibi ehl-i tevhidüñ de makâmı tevhîddür. Balık sudan ayrılsa nice helâk olursa, ehl-i 'aşk da-hı eyledür. Ammâ anlar bu deryâ-yı tevhîdden bî-behredür. Anlaruñ günü gam (u) endûhla geçüp, 'ömürlerini zayı' iderler. Ve 'aşk-ı Hudâ'dan mahrûm kalurlar.

Mesnevî:

(18) *Der neyâbed hâl-i puhte hîç hâm*

Pes suhan kûtâh bâyed ve'sselâm

Puhte hâlin hîç ham bilmez. Pes, suhân kûtâh gerekdir ve'sselâm. Ya'nî ta-rîk-i Hakk'da riyâzet ve mücâhede ile puhte olup kemâlle anlaruñ hâlin hîç ham u nâkis kalan idrâk idemez. Anuñ için aña bir şeyh: "*lâ ya'rifu zü'l-fazl illâ zü-veh*"²¹ dimiştir. Ve 'ârifler dimiş:

Kadr-i zer zerger şinâ'st kadr-i gevber gevheri

*Ademî râ ânkesî dâned ki âdem-zâde est*²²

deyu edâ eylemişlerdir. Pes, söz muhtasar gerekdir. Tatvîl-i kelâm eylemenüñ fâidesi yokdur ve'sselâm, temme'l-kelâm; bi-'avni'llâhi'l-meliki'l-allâm.

Abstract

Mewlana's Mesnevi which is composed of six volume is a valuable masterpiece for both mewlewiis and those who are interested in. That the first 18 beyyits in the Mesnevi have particularly been written by Mewlana himself makes these beyyits more important.

Agazade Mehmed Dede, who has a respectable place among the Mewlewiis, has explained the first 18 beyyits in Mesnevi by quoting from İsmail-i Ankaravi's explanations in the 17th century. In this study, it has been aimed at figuring out Agazade's life story and his environment he affected, and the first 18 beyyits in Mesnevi which is a precious masterpiece for Mewlewiis and those who have interested.

120 Kim ki açtır, gün onun için uzar.

121 Fazilet sahibi olanlar değil, ancak tanıyanlar bilir.

122 Altının kıymetinden sarraf, cevherin kıymetinden mücevheratçı anlar, insanı da insanoğlu olan bilir.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDUL-BÂKÎ, M. Fuad, Müslim, *Câmi'u's-Sâhib*, c. V, Beirut
 Ahmed Hilmi, *Hadîkatü'l-Evliyâ* (beşinci kısım), İstanbul 1318.
 Ali Enver, *Semâ'bâne-i Edeb*, İstanbul 1309.
 Bursali Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.II, İstanbul 1333.
- CÂMÎ', Abdu'r-rahmân, *Nefahâtü'l-Üns min Hazarâti'l-Kuds*, terc. Lâmiî Çelebi, İstanbul 1289.
- CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, c. IX, Akçağ Yay., Ankara 1994.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, *Muhammedîye*, c. II, MEB Yay., İstanbul 1996
- _____, "Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler" *Eski Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, MEB Yay., İstanbul 1998.
- _____, "Mesnevî'nin İlk Onsekiz Beytinin Manzum Tercümesi", *Türk Edebiyatı*, 1990, S.195, s. 7.
- DURU, M. Celâl, *Taribi Sîmâlardan Mevlevî*, İstanbul 1952.
- DURU, N. Fazıl, *Sâbir Mehmed Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği ve Dûvân'ının Tenkidli Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ü., Konya 1994.
- _____, *Mevlevî Şâirlerin Şiirlerinde Mevlevîlik Unsurları*, Gazi Üniv., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1999.
- _____, Mevleviyâne, Perşembe Kitapları, İstanbul 2000.
- EFLÂKÎ, Ahmed, *Âriflerin Menkibeleri*, ccv. Tahsin Yazıcı, MEB Yay., İstanbul 1995.
- EMECAN, Feridun, "Gelibolu", *TDVIA*, c. XIV, İstanbul 1996, ss. 1-6.
- ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler*, MÜ İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul 1994.
- ERDOĞAN, Muzaffer, "Mevlevi Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevihâneleri", *İÜ Edb. Fak. Güney-Doğu Avrupa Arş. Dergisi*, S. 4-5., 1976.
- ERGUN, S. Nûzhet, *Şeyhislâm Bahâî Efendi*, İstanbul 1933.
- _____, *Türk Şâirleri*, Ülkü Basımevi, İstanbul 1945.
- ESED, Muhammed, *Kuran Mesâjî*, c. I-III, İşaret Yay., İstanbul 1999.
- Esrâr Dede, *Mecmû'a-i Esrâr Dede*, İstanbul Üniv. Ktp. T.Y. nr. 6765.
- Faik Reşat, *Eslâf*, haz. Şemsettin Kutlu, yy.
- GENÇ, İlhan, *Esrâr Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, AKM Yay. Ankara 2000.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Melâmilik ve Melâmîler*, Gri Yay., İstanbul 1992.
- _____, *Mevlâna Müzesi Yazmalar Katalogu IV*, TTK Yay., Ankara 1994.
- _____, *Mesnevî ve Şerhi*, c. I, KB Yay., Ankara 2000.
- HACITAHİROĞLU, Abdullah Ö., *Mesnevî-Mevlânâ*, Ötüken Yay., İstanbul 1972.
- HALICI, Feyzi, "Molla Câmi'nin Yeni Bulunan Bir Yazma Eseri Bu Eserde Mesnevî'nin İlk İki Beytinin Şerhi", *İÜ Edb Fak. Türkîyat Arş. Merkezi, Beşinci Milletler Arası Türko-Loji Kongresi*, İstanbul 23-28 Eylül 1985, Tebliğler, c.II, İstanbul 1988, ss. 375-384.
- HALICI, Feyzi; Bahar Gökfiliz, *Mevlânâ Gîldestesi*, yy.
- Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî*, c.II, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1281.
- IŞİN, Ekrem, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İletişim Yay., İstanbul 1995.
- _____, "Sembolizm ve Tasavvufî Hayat", *Hoş Gör Yâ Hû, Osmanlı Kültüründe Mistik Semboller Nesneler*, YKY, İstanbul 1999.

- İNAL, İ. Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. I-II, Dergâh Yay., İstanbul 1988.
- İSEN, Mustafa, "Tezkireler Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar, Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış", *Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- İsmâil-i Ankaravî (Rusûhî), *Mesnevî-i Şerîf Şerbi*, c. I, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yay., Ankara 1984.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmâni yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, Matbaa-i Âmire, c. IV, İstanbul 1311.
- Mehmed Ziyâ, *Yenikapı Mevlevî-hânesi*, Dârû'l-hilâfetü'l-'aliye 1329.
- Muallim Nâci, *Esâmî*, Mahmud Beg Matbaası, İstanbul 1308.
- _____, *Osmânlı Şâirleri*, hzl. Cemâl Kurnaz, MEB Yay., İstanbul 1995.
- Muhammed Fazıl Paşa, *Şerb-i Hakâyık-i Ezkâr-i Mevlânâ*, Bosnalı Muharrem Mat., İstanbul 1283.
- MÜSTAKÎM-ZÂDE Süleyman Sa'deddin, *Mecelletü'n-Nisâb*, Süleymâniye Ktp. Halet Efendi, nr. 628, 1170.
- NASR, S. Hüseyin, *İslâm Sanatı ve Maneviyatı*, çev. A. Demirhan, İnsan Yay., İstanbul 1992.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmânlı Tarîb Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, MEB Yay., İstanbul 1993.
- SAFAYÎ, Mustafa, *Tezkire-i Şu'arâ*, Süleymâniye Ktp. Esad Efendi, nr. 2549.
- Sâhib Ahmed Dede, *Mecmû'u'ttî'l-Tevârîhu'l-Mevleviyye*, Süleymâniye Ktp. Yzm., Bağışlar, nr. 1462.
- Sâkîb Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefîse fi'l-Menâkîbi'l-Mevleviyye*, c. II, Mısır 1283.
- Süleyman Şemsî Dede (Kara Şemsî), *Tuhfetü'l-Mesnevî 'alâ Hubbi'l-Hayderî*, İstanbul 1305.
- Semse'd-dîn Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, Der-sa'âdet 1317.
- SEYHÎ Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-Fuzalâ*, Çağrı Yay., İstanbul 1989.
- TANRIKORUR, Barihudâ, "Gelibolu Mevlevîhânesi", *TDVIA*, c. XIV, İstanbul 1996, ss. 6-8.
- TOLASA, Harun, *Şeyhülislam Babâyî Efendi Dîvân'ından Seçmeler*, İstanbul 1979.
- TUMAN, Nail, *Tuhfe-i Nâ'ilî*, MEB Yay. Dairesi Başk. Ktp. nr. B. 870, 1949.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmânlı Tarîbi*, c. III, TTK Yay., Ankara 1988.
- ÜNVER, İsmail, *Neşâti*, KB Yay., Ankara 1986.
- ÜNVER, Süheyl, "Beşiktaş-Çırağan Mevlevîhânesi Hakkında", *Mevlânâ ve Yaşama Sevinci*, hzl. F. Halıcı, Konya Turizm Derneği, Konya 1978, ss. 165-170.
- YETİK, Erhan, *İsmâîl-i Ankaravî*, İşaret Yay., İstanbul 1992.
- ZEBÎDÎ, Zeynû'd-dîn Ahmed, *Sâhib-i Buhârî Muhtasarî Tecrîd-i Sarîb Tercemesi ve Şerbi*, çev. Kamil Miras, c. XII, DİB Yay., Ankara 1993.